

НИЙГМИЙН ХАМГААЛАЛТ ТӨРИЙН СУДАЛГААНЫ ОНОЛ АРГАЗҮЙН ЗАРИМ АСУУДАЛ

Г.Түмэннаст

МУИС, НШУС, Социологи, Нийгмийн ажлын тэнхим

Түлхүүр ойлголтууд

Нийгмийн хамгаалалт төр (Welfare state), нийгмийн хамгаалал (Social security), нийгмийн хамгааллын бодлого (Social welfare policy), нийгмийн хамгаалал төрийн уг сурвалж (Social origin of welfare state), нийгмийн хамгааллын шалгуур үзүүлэлтүүд (Social welfare indicators).

Товч агуулга

Энэхүү өгүүлэлд орчин үеийн төрийн үндсэн хэв маяг, дүр төрх болсон нийгмийн хамгаалалт төрийн мөн чанарын тухай, өөрөөр хэлбэл орчин үеийн нийгмийн системийн салшгүй нэгэн бүрэлдэхүүн, төрийн зайлшгүй гүйцэтгэх чиг үүрэг болсон нийгмийн хамгааллын талаар хийгээд нийгмийн хамгаалалт төрийн үүсэл, сурвалжийн талаар, түүнчлэн энэхүү олон талт институцчилэгдсэн арга хэмжээнүүд нь төрийн үйл ажиллагааны системд ямар байр суурь эзлэх талаар авч үзэх болно.

Ойлголтыг сурвалжлахуй

Судлаачдын үзсэнчлэн нийгмийн хамгаалалт төр¹⁹ нь бодит байдал болохын хувьд XIX зууны сүүлийн хагасаас баруун европт бүрэлдэн тогтсон бол, харин ойлголтын хувьд 1970-1980-аад оны үеэс эхлээд социологи, дараа нь улс төрийн шинжлэх ухаан,

¹⁹Англи хэлнээ *welfare state* харин герман хэлнээ *wohlfahrtstaat*, харин орос хэлнээ “Государство всеобщего благоденствия” хэмээх ойлголтоор илэрхийлдэг. Монгол хэлнээ үүнийг “Халамжит төр”, “Буянлаг төр”, “Хангалуун төр” гэх мэтчилэн орчуулах нь нийтлэг ажиглагддаг. Нийгмийн хамгааллын ул үндэстэй судалгааны ажлуудыг харж байхад энэ орчуулгууд нь түүнийг бүрэн илэрхийлэх боломжгүй бөгөөд нийтлэл, шинжлэх ухааны бус хэлэлцүүлгийн үеийн орчуулгууд болох нь харагдаж байна. Тиймээс үүнийг “Нийгмийн хамгаалалт төр” гэсэн ойлголтруу орчуулах нь зүйтэй мэт санагдаж байна. Хамгийн товчхоноор үндэслэвэл welfare хэмээх ойлголт нь нийгмийн хамгааллын бүхий л арга хэмжээнүүдийг хамарсан, тухайлбал зөвхөн халамжийг бус даатгал, хангамж, тусламжийг бүхэлд нь багтааж, тухайн улс оронд хүмүүсийн нийгмийн эмзэг байдал, эрсдэлд хариу үзүүлэх цогц арга хэмжээний системийг багтаан илэрхийлж байгаа юм. Үүнтэй зэрэгцэн утга агуулгын хувьд ойролцоо “Социаль төр” гэсэн ойлголт байх ба үүнийг нийгмийн хамгаалалт төр хэмээх эл ойлголттой шууд адилтгахад зарим талаар төвөгтэй. Уг өгүүллийг тэрлэгч дараагийн удаа тэдгээрийн хоорондын харьцааны талаар хөндөхийг хүсч байгаа болно.

хожмоо нийгмийн бодлого, хамгааллын салбарт гэх мэтээр тус тус нийгмийн шинжлэх ухааны эргэлтэнд орж, нийгмийн систем дэх хамгааллын үйл ажиллагаа институциональ түвшинд судлагдаж ирсэн байна. (Кауфманн. 2001:17) Орчин үеийн нийгмийн шинжлэх ухааны түлхүүр ойлголтын хувьд түүний агуулгыг сурвалжлаваас *Оксфордын толинд* “нийгмийн хамгаалалт төр нь тэтгэвэр, хамгааллын тэтгэмж, эрүүл мэндийн үнэ төлбөргүй үйлчилгээ болон бусад арга хэмжээг явуулах замаар аль нэг улсын засгийн газрын зүгээс улсынхаа хүн амын нийгэм, эдийн засгийн баталгааг хангах хариуцлагыг өөртөө хүлээж байгаа тогтолцоог хэлнэ” (Оксфордын улс төрийн толь. 1995:526) гэсэн бол *европын холбооны нийгмийн хамгааллын толь бичигт* “нийгмийн хамгаалалт төр нь тэтгэвэр, эмнэлгийн үйлчилгээ, өвчний болон ажилгүйдлийн тэтгэмж болон бусад арга хэмжээгээр өөрийн иргэдийн эрүүл мэнд хийгээд сайн сайхан байдлыг хамгаалах чиг үүргийг хэрэгжүүлэх явцад бүрэлдэж буй олон талт, нарийн нийлмэл тогтолцоо мөн” хэмээжээ. (Нийгмийн хамгааллын нэр томъёоны тайлбар толь. 1996:430) Эндээс үзэхэд нийгмийн хамгаалалт төр хэмээх ойлголт нь юутай ч, **нэгт** төрийн зүгээс хүн амынхаа өмнө өөртөө хүлээж байгаа үүрэг хариуцлагыг, **хоёрт** энэхүү үүрэг, хариуцлага нь хүн амын нийгэм, эдийн засгийн баталгаат байдлыг хангахын тулд буй болдог, **гуравт** ийнхүү үүрэг, хариуцлагаа тодорхой бодлогын арга хэмжээнүүдийн тусламжтайгаар хүлээж байгаа, **дөрөвт** энэ нь явсаар нийгэмд олон тал бүхий нарийн нийлмэл системийг бий болгодог гэсэн шинж тэмдгүүдийг агуулж байна.

Гэвч энэхүү ойлголт нь маргаангүй нэг мөр зөвшилцсөн агуулгатай байж чаддаггүй гэдгийг тэмдэглэх хэрэгтэй. Энд германы судлаач Шмидийн хэлснээс ишлэвэл “нийгмийн хамгаалалт төр хэмээх ойлголт нь утгазүйн хувьд улс төр, үзэл суртлын агуулгатай, харин түүнийг шинжлэх ухааны хэрэглээнд хөтлөх нь ярвигтай асуудал болж байна. Шинжлэх ухааны хэрэглээнд энэхүү ойлголт нь ихээхэн хазайлттай утгыг илтгэж байх нь ч бий. Тухайлбал Германд ажиллах хүчний уналт, эрсдлийн үед тэдний орлогыг баталгаажуулах төрийн үүргийг түлхүү ойлгож байхад, англи саксоны орнууд дах хэлэлцүүлэг нь хамгаалалт төрийн арга хэмжээнд найдвартай боловсролын тогтолцоог илүүд тооцож байх жишээтэй”. (Ж. Шмид. 2000:33-34) Улс орнуудын соёл, уламжлал, ноёлох суртал, шашны итгэл үнэмшил, эдийн засгийн хөгжлийн хандлага зэргээс хамаараад нийгмийн хамгаалалт төр нь янз бүрийн агуулгаар хөгжиж ирснийг бодолцох ёстой юм. Нийгмийн хамгаалалт төрийн судалгааны загалмайлсан эцэг гэгдэх Э.Андерсен дэлхийн хөгжилтэй улс орнуудад нийгмийн хамгаалалт төрийн гурван үндсэн хэв маяг оршин байгааг “Хамгаалалт капитализмын гурван ертөнц” хэмээх алдарт бүтээлдээ судлан дэвшүүлсэн ажээ. Түүнийхээр капиталист ертөнцийн хамгаалалт төрийн гурван том тэнхлэг нь *умардын буюу скандинавын, эх газрын европын, англи саксоны* загварууд мөн бөгөөд тэдгээр нийгмийн хамгаалалт төрийн хэв маягууд нь тодорхой шалгууруудын дагуу өөр хоорондоо хүчтэй ялгардаг байна. (К.Улрих. 2005:46)

Нийгмийн хамгаалалт төрийн үүслийг мөшгөх нь

Нийгмийн хамгаалалт төрийн үүсэл, хөгжил нь нийгмийн салбарын судлаачдын хувьд ихээхэн сонирхолтой асуудал мөн. Барууны судлаачдын дунд нийгмийн хамгааллын түүхийг судалсан ажил цөөнгүй бий. Тэдгээрээс харж байхад нийгмийн хамгаалалт төрийн үүсэлд харгалзуулж буй түүхэн цаг хугацааг үндсэндээ хоёр чиглэлд хувааж үзэж болно. **Эхнийх нь** ядуурлын асуудал хот, улсын анхаарлын төвд орж ирсэн тэр үе буюу үүнийг дундад зууны хожуу үеэс сэргэн мандлын эхэн үед хамааруулж байна. Энэ үеэс ядуурлын асуудал сүм хийдийн асуудал байснаа хотын албадын хариуцах ажил болж ирсэн хэмээн үздэг. Эл үед европт хотжилтын үндсүүд тавигдаж, уламжлалт хөдөө аж ахуйн феодалын тогтоц унаж эхэлсэн бөгөөд томоохон хот, хот улсуудад хүн амын төвлөрөл явагдсан байна. Ингэхдээ удаа дараалсан ган гачиг, үүнээс үүдсэн ургацгүй байдал, хижиг тахлын дэгдэлт, өлсгөлөн гуйланчлал хотын улсын амьдралд ихээхэн хүндрэл бэрхшээлийг үүсгэж, нийгмийн дэг ёсонд нөлөөлөх хүртлээ өсөн томорсон байна. Тухайлбал Польшийн судлаач Геремекийн бичсб8нээр Европын түүхэнд XVI зууны дунд үеэс сүүл үе хүртэл хэд хэдэн мөчлөгтэй ургацгүй байдал тохиож, олон зуун хүнийг хамарсан хижиг тахал өвчин дэгдэж, хүн амын нас баралтыг жам ёсны байдлаас хэд дахин илүү хэмжээнд аваачжээ. (Б.Геремек. 1995:159) Энэ үед эх газрын Европын орнууд болон Англи улсад ядуурлын эсрэг нийгмийн хамгааллын өнгө аяс бүхий хууль тогтоол, зарлигууд гарч эхэлсэн байдаг. XVI зууны дэнд үеэс эхлэн гарсан эдгээр арга хэмжээнүүд нь нэг талаас нийгмийн дэг ёсыг хадгалах, ядуурал, гуйланчлалаас үүдэлтэй эмх замбараагүй байдлыг намжаах, ядуус, хэрэн хэсүүчлэгсэд, гуйланчлалын эсрэг албадан хөдөлмөрлүүлэх, шийтгэх буюу репресионист агуулга бүхий, нөгөө талаас ядуу, үгээгүй иргэдийн нийгмийн наад захын амин зуулгыг хангах, эмчилгээ сувилгаанд хамруулах зорилготой байсан юм. (Г.Түмэннаст. 2009:256) Ядуурлын эсрэг, ядуусын амьдралын наад захын баталгааг хангах эдгээр арга хэмжээ цаашид хөгжсөөр сэргэн мандлын шувтаргад оргил үедээ хүрсэн нь Британий “Элизабетийн ядуусын тухай хууль” байлаа. Либертаризмын орчин үеийн төлөөлөгч Д.Боаз ядуурлын талаарх иргэний нийгмийн үүрэг, хариуцлагыг XIII зууны үеэс төр өөртөө булааж авсан гэж бичсэн байдаг нь сонирхол татдаг. Ядуурлын асуудлаар төрийн бодлого, зохицуулалт явуулж эхэлсэн баримтууд XVI зуунаас европын хот улсуудад холбогдож байгаа бол харин Монголын эзэнт гүрний үеэс төрийн хамгаалал, халамжийн бодлого үүссэн нь түүхэн баримт буй. Энэ талаар тухайлбал дэлхийн хамгийн анхны нийгмийн хамгаалалт төр бол Монголын их гүрэнд хамаарах талаарх судлаачдын хийсэн дүгнэлт бас бий. Тухайлбал Б.Баабар дэлхийн соёлын хөгжлийн түүхэнд Монголчуудын оруулсан есөн хувь нэмрийн нэг нь нийгмийн хамгааллын системийн үүслийг тавьсан

хэмээгээд үүндээ Өгөөдэй хааны ядуусыг тэтгэх сангийн түүхэн баримтыг тавьсан байна. (Ардын эрх сонин. 2006: 07 сар. № 238)

Нийгмийн хамгаалалт төрийн үүслийн талаарх **удаах тайлбарлал нь** аж үйлдвэрийн хувьсгалын өрнөл үед буюу XIX зууны сүүл үед хамаатуулж байгаагаар илэрнэ. Нийгмийн хамгаалалт төрийг жинхэнэ утгаараа энэ үед үүссэн гэж үзэж буйг судлаачдын үзэл бодолд тулгуурлан дараах байдлаар үндэслэж болох юм. Тэдгээр нь *нэгдүгээрт* төрийн нийгмийн хамгааллын бодлого буюу хүн амын нийгмийн баталгааг хангах арга хэмжээ нь хот, нутаг дэвсгэрийн нийтлэгээс халин гарсан, улс гүрний хэмжээнд зохион байгуулагдсан, *хоёрдугаарт* энэ үеэс төр өөрөө нийгмийн хамгааллын үйл ажиллагаанд бодит утгаараа нэгэн субъект болж оролцох болсон явдал юм. Учир нь нийгмийн хамгааллын үндсэн арга хэмжээ болсон нийгмийн даатгал (*төрийн нийгмийн даатгал*) энэ цаг үед үүссэн бөгөөд судлаачын үздэгээр түүнээс өмнө үүссэн нийгмийн хамгааллын басхүү нэгэн үндсэн арга хэмжээ болох халамжийн үйл ажиллагаа нь үндэсний төрийн бодлого, үйл ажиллагаа гэхээсээ хотын, орон нутгийн хүй элгэнд хамаатай зүйл буюу өөрөөр хэлбэл даатгал нь макро түвшний, харин халамж нь мезо түвшинд харгалзах зүйлүүд ажээ.

Юутай ч нийгмийн тусламжийн тогтолцоо нь хүний хамтын амьдралын бүхий л үеийн туршид ямар нэг хэмжээгээр, аль нэг түвшинд хамт байж ирсэн үзэгдэл авч түүхийн тодорхой үед, тодорхой нөхцөлд бичил хүрээнээс үлэмж хэмжээнд, тухайлбал хүмүүс хоорондын ёс суртахуун болон сүсэг бишрэлд дулдуйдсан өдөр тутмын харилцаанаас орон нутаг, цаашилбал улс орны түвшинд төрийн эрх мэдэлд тулгуурлан зохион байгуулагдах зайлшгүй шаардлага буй болжээ. Өөрөөр хэлбэл хөгжлийн явцад тусламж нь институцчилэгдсэнээр мезо болон макро түвшний зүйл болж хувирсан гэж үзэж болох бөгөөд нийгмийн бодлого, хамгаалал нь нийгмийн системийн түвшин дэх тусламжийн хэлбэрүүд гэж хэлж болно. (Луис Лови. 1986:23) Нийгмийн хамгаалалт төрийн уг сурвалж Монголын эзэнт гүрэнд холбогдох байдлаар цаад тал нь 700 орчим жилийн, харин европын хот улсуудад харгалзахдаа 400 гаруй жилийн тэртээнээс үүссэн бол Пруссийн нийгмийн хамгаалалд хамаарахын хувьд 140 орчим жилийн тэртээд орчин үеийн утгаараа бүрэлдэн тогтжээ.

Өнөөгийн судлаачдын бүтээлд нийгмийн хамгаалалт төрийн түүхэнд ул мөрөө үлдээсэн хоёр том эргэлтийг *Бисмаркийн болон Бэвэриджийн загварууд (Bismark and Beveridge Models of welfare state)* бүрэлдэн бий болсон явдал хэмээн үздэг. Эл хоёр нийгмийн хамгаалалт төрийн туршлага нь дэлхийн улс орнуудын социалист болон капиталист тогтолцооноос үл хамаараад үлэмж тархсан төдийгүй ерөөс нийгмийн хамгааллын тогтолцооны үлгэр болж чадсан байдаг. (Г.Түмэннаст. УБ:2009) Тухайлбал нийгмийн хамгаалалт төрийн түүхэнд XIX зууны хоёрдугаар хагасаас XX зууны эхний хагас хүртлэх хугацаанд Бисмаркийн засаглалын буюу Пруссийн Германы нийгмийн

хамгааллын загвар европ төдийгүй, бусад тивийн улс орнуудад үлэмж тархсан бол, харин дэлхийн II дайны дараа бүрэлдэн тогтсон, Бэвэридж тэргүүтэй Британий Хөдөлмөрийн намын засгийн газрын хэрэгжүүлсэн социаль төлөвлөгөө нь дорхноо дэлхийн улс орнуудад түгэн тархсан байна. Энэхүү хоёр загвар нь нийгмийн хамгааллын тогтолцоог бүрдүүлэхдээ харилцан адилгүй зарчим, механизмуудыг бүтээх бөгөөд энэ талаар судлаачдын зурагласан байдлыг харж болох юм. (Д.Доэринг. 2004: 38)

Нийгмийн хамгааллын түүхэн загварууд

Зорилтот хэмжээ	арга	Бисмаркийн загвар оноос (1880)	Бэвэриджийн загвар оноос (1945)
Ядуурлыг бууруулах	Гол арга хэрэгсэл	Төрийн бус	Төрийн (наад захын баталгааг хангахад баримжаалсан нийгмийн даатгал)
	Туслах хэрэгсэл арга	Төрийн (хэрэгцээнд баримжаалсан)	Төрийн (хэрэгцээнд баримжаалсан)
Амьжиргааны баталгааг хангах	Гол арга хэрэгсэл	Төрийн (орлогод баримжаалсан нийгмийн даатгал)	Төрийн бус (хувийн хэвшлийн эрмэлзэл)
	Туслах хэрэгсэл арга	Төрийн бус	Төрийн бус (хамгааллын нөхөн гүйцээх бие даасан тогтолцоонд тооцогдохгүй)

Ерөнхийд нь нийгмийн хамгаалалт төр үүсч, хөгжихөд нөлөөлсөн хэд хэдэн хүчин зүйлсийг тэмдэглэж болох юм. Үүнд юуны өмнө *шашны итгэл үнэмшлийн хүчин зүйлийг* хэлж болох агаад нийгмийн хамгаалалт төрийн үзэл санааны уг сурвалж нь шашнуудын итгэл, үнэмшилтэй, тэр дундаа барууны ертөнцийн оюун санааны эх сурвалж болсон Христийн итгэл үнэмшилтэй олон сэжмээр холбогддог. Европын нийгмийн халамжийн үйл ажиллагаа нь шашны энэрэл, нигүүлсэл, Христийн шашны зүгээс ядууст хандах хандлагатай хүйн холбоотой. (Г.Түмэннаст. 2009:17) Хоёдугаарт *байгалийн болон биологийн хүчин зүйлийн* нөлөөг дурдаж болох бөгөөд үүнд ургацгүй байдал, хүн амын өвчлөлт, түүний тархалт зэргийг хамруулж үзвэл зохино. Хот улсын зүгээс ядуусыг сувилах эмнэлэг, сувиллын газруудыг ажиллуулахад анхаарч эхэлсэн нь энэ үеийн нийгмийн халамжийн нэг үндсэн чиглэл болж байв. *Гуравдугаарт* ерөөс хот улсын зүгээс ядуурлын асуудалд анхаарлаа хандуулах түүхэн зайлшгүй нөхцөл нь *хотжилт хийгээд хотын хүн амын ядуурлын хүчин зүйл* байсан билээ. Уламжлалт аж ахуйгаас болон хөдөө аж ахуйн хамжлагын харилцаанаас хотын аж ахуйн хэв маягт шилжиж эхэлсэн тэр

цагаас л эхлэн хотын хүн амын нийгмийн асуудлаар хот, нутаг дэвсгэрийн нийтлэгийн (*parish-сүмийн зсаглалын үеэс тогтсон засаг захиргааны нэгж*) зүгээс анхаарал хандуулах шаардлагатай болжээ. Дээр дурдсанчлан хотын хүн амын гэнэтийн өсөлт нь нийгмийг эмх замбараагүй байдалд түлхэж, хотоор нэг хэрмэл иргэд, гуйлгачид, ядуус бөөгнөрч хамтын амьдралын дэг ёсыг алдагдуулахад хүргэж байжээ. Тиймээс европт хотын халамжийн албад үүсэн, ядуурлыг бууруулах, ядууст тусламж дэмжлэг үзүүлэх, нийгмийн дэг ёсыг хадгалах, иргэний бүртгэл, харъяаллыг цэгцлэх, нэг ёсондоо хотыг цэгцлэх, эмх журманд нь оруулах зорилгыг агуулсан арга хэмжээг явуулж эхэлсэн юм. (Б.Геремек. 1995:162) Европын түүхэнд XVIII зууны хоёрдугаар хагасаас Англид эхлэн өрнөж, улмаар эх газрын орнуудад өргөжин, хүчээ авсан, ерөөс хүний нийгмийн хөгжлийн түүхэнд эргэлт авч ирсэн үйл явдал бол *аж үйлдвэржилтийн хувьсгал* билээ. *Аж үйлдвэржилтийн хүчин зүйл* нь нийгмийн хамгааллын хожмын хөгжилд маш чухал нөлөө үзүүлсэн агаад аж үйлдвэржилтийн эхний үе шатан дах ажилчин ангийн өсөн тэлэлт, тэдний нийгмийн эмзэг байдал нь хүн амын олонхид чиглэсэн нийгмийн хамгааллыг сайжруулах хөдөлгөөнүүд нийгэмд өрнөхөд хүргэж, нийгмийн хамгааллын асуудлыг төрийн бодлогын зайлшгүй нэг чиглэл болгох нэг нөхцөл болж өгсөн билээ. Германы нийгмийн ажлын онолч Э.Энгелке “Ажилчин ангийн эмзэг байдал нь төрийн нийгмийн бодлого зайлшгүй төрөн гарах нэг урьдач нөхцөл болсон бөгөөд аж үйлдвэржилтийн эрин дэх тэдний эмзэг байдал нь хүнд хүчир хөдөлмөр, амь насанд хийгээд эрүүл мэндэд аюултай ажлын байр, өчүүхэн бага цалин хөлс, эмэгтэйчүүд, хүүхдийн ажил эрхлэлт, ихээхэн хэмжээний осол аваар, өвчлөл зэрэг өдөр тутмын дүр зургаар илэрч байсан юм. Бүхэлдээ ажилчид болон тэдний гэр бүлийнхэн хөдөлмөр, орон байр, амьдралын хувьд туйлын хүнд нөхцөлд байж, хүний амьдралын чанар газар сайгүй хөсөр хаягдсан байв хэмээн тодорхойлсон байдаг.” (Э.Энгелке. 1998:98) Эцэст нь *улс төр, үзэл суртлын хүчин зүйлийг* авч үзэх хэрэгтэй болов уу гэж бодож байна. Зарим судлаачдын үзсэнээр түүхэн дэх хүн амын олонхийг хамарсан нийгмийн хамгааллын тогтолцоог бүрдүүлэх буюу “нийгмийн хамгаалалт төр”-ийг цогцлуулах зорилго бүхий улс төрийн зарим хөдөлгөөн нь дэлхийн II дайны дараа өрнөсөн явдлыг барууны ардчилсан ертөнцөөс дэлхийн бөмбөрцгийн нөгөө талд босч ирж буй **коммунист** дэглэмд өгсөн хариу байсан гэж үзэх нь бий. Хүн амын сайн сайхан байдлыг хангах нь коммунист бус замналаар замнасан улс оронд хамгийн төгс утгаараа боломжтой гэдгийг харуулах нь мэдээж барууны ардчилсан ертөнцийн нэг том зорилго байсан юм. Тиймээс ардчилсан ертөнц болох Англид нийгмийн хамгаалалт капитализмыг бүтээн байгуулах хөдөлгөөн үүссэн бөгөөд үүнийг “Бэвэриж төлөвлөгөө” (*Beveridge plan*) хэмээн нэрлэдэг. (В.Р.Вэндт. 1990:273-274)

Нийгмийн хамгаалалт төрийн судалгааны шалгуур үзүүлэлтүүд

Өрнөдийн судлаачдын нийгмийн хамгаалалт төрийн судалгааны бүтээлүүдээс харж байхад янз бүрийн шалгуур үзүүлэлтүүдийн тусламжтайгаар түүний мөн чанарыг тодорхойлох оролдлого хийсэн байх юм. Гэсэн хэдий ч уг асуудлыг судлан шинжлэхэд ихээхэн ач холбогдолтой гол шалгуур, үзүүлэлтүүдийн талаар авч үзэх боломжтой билээ. Ихэвчлэн нийгмийн хамгаалалт төрийн харьцуулсан шинжилгээ хийсэн бүтээлүүдээс тэдгээрийг гарган авах боломж бүрдэж байна. Тухайлбал Америк, Их Британи, Германы судлаачдын бүтээлүүдэд **нэгдүгээрт**, нийгмийн шударга ёстой холбоотой, **хоёрдугаарт**, нийгмийн хамгааллын бодлогын арга механизм, аргачлалтай холбоотой, **гурвдугаарт**, нийгмийн асуудал, түүний байр байдалтай холбоо хамааралтай гурван бүлэг шалгуур үзүүлэлтүүдийн тусламжтайгаар улс орнуудын нийгмийн хамгаалалт төрийн мөн чанар, онцлог, ялгаатай байдлыг тодорхойлж байна.

Нийгмийн шударга ёстой холбоо бүхий шалгууруудад нийгмийн шударга ёсны индекс (*Soziale Gerechtigkeit*), нийгмийн баялгийг дахин хуваарилах түвшин (*Soziale Umverteilungsgrad*), зах зээлээс хамгаалах түвшин (*dekommodifizierung*), нийгмийн багтаалт (*social inclusion*), нийгмийн эв нэгдэл (*social cohesion*), нийгмийн үйлчилгээний квот (*sozialleistungsquote*), нийгмийн хамгааллын зардал (*state expenditure on social welfare*), нийгмийн босго (*social minimum*) зэргийг дурдаж болох юм.

Дээрх шалгуур үзүүлэлтүүд нь нийгмийн хамгааллын тогтолцооны үндсэн асуудлуудын нэг болсон баялаг хуваарилалтын байдлыг бүхэлдээ илтгэн харуулах бөгөөд эргээд тухайн нийгэмд шударга ёсны суурь нөхцлийг, нийгмийн тэгш бус байдлыг багасгахад чиглэсэн баялгийн хуваарилалт ямар түвшинд байгааг тусгана. Тухайлбал нийгмийн үйлчилгээний квот (*sozialleistungsquote*) хэмээх хэмжигдэхүүн нь тухайн улс оронд нэг талаас баялаг хэрхэн хуваарилагдаж байгааг, нөгөө талаас хүн амын нийгмийн суурь баталгааг хэрхэн хангаж буйг илэрхийлдэг. *Үндэсний нийт бүтээгдэхүүнд* нийгмийн үйлчилгээнд зарцуулж байгаа мөнгөний хэмжээг харьцуулан гаргасан энэ хэмжээ тухайн улсын нийгмийн үйлчилгээний квот болдог. (Г.Баекр, Г.Нагл, Р.Биспинг. Вийсбаден. 2008:107)

Нийгмийн хамгааллын бодлогын арга механизм, аргачлалтай холбоо хамаарал бүхий шалгууруудад нийгмийн суурь баталгааг хангах арга механизм (*soziale mindetssicherung*), амьжиргааны доод түвшин (*minimum living standart*), орлого тогтоолт (*means testing*), ядуурлын шугам (*poverty line*), тусламж, дэмжлэг шаардлагатай хэсгийг баримтлах зарчим (*residualism*), зах зээлийн дараах орлого буюу засгийн газрын шилжүүлэг (*post market income & government transfer*) зэрэг зүйлийг нэрлэх боломжтой. Эдгээр нь шалгуурууд нь тухайн нийгэмд оршин буй нийгмийн хамгааллын тогтолцооны хийгээд тухайн улсын төрийн зүгээс хэрэгжүүлж байгаа нийгмийн хамгааллын бодлогын

агуулга, мөн чанарыг, цаашилбал нийгмийн хамгааллын арга механизм, технологийг тодорхойлоход ихээхэн чухал байдаг.

Нийгмийн асуудал, түүний байр байдалтай холбоотой шалгуур үзүүлэлтүүдэд ядуурлын түвшин (*poverty rate*), тархалт (*poverty spread*), ядуурлын гүнзгийрэл (*armutstiefe*), мэдрэмж (*armutssensibilitaet*), ажилгүйдлийн түвшин (*unemployment rate*), нийгмийн тэгш бус байдлын индексүүд тухайлбал Жинийн үзүүлэлт (*Gini coefficient*) зэрэг багтана. Эдгээр нь нийгмийн хамгааллын тогтолцооны мөн чанарыг шууд хөндөхгүй ч, эргээд тухайн нийгэмд нийгмийн хамгааллын ямар тогтолцоо оршин үйлчилж байгааг, түүний нийгмийн амьдралд үзүүлж буй үр нөлөөллийг тодорхойлох чухал сэжмүүд болдог.

Товч дүгнэлт

Энэхүү өгүүлэлд нийгмийн хамгаалалт төрийн мөн чанарын талаар, түүний үүсэн буй болсон социаль уг сурвалж, нийгэм, түүхийн хүчин зүйлийн талаар хөндөн тавьсан болно. Түүнчлэн орчин үеийн нийгэм дэх төрийн нэг зайлшгүй чиг үүрэг болсон хүн амын нийгмийн хамгааллын тогтолцоог судлах шалгуур үзүүлэлтүүдийн тадаар товч авч үзсэн юм. Манай улс төр судлал, социологи болон бусад шинжлэх ухаанд төдийлөн их судлагдаагүй энэ асуудлын талаар судлаач өөрийн байр суурийг илэрхийлсэн хэрэг бөгөөд цаашид шинжэх ухаан судалгааны нэр томъёо, ойлголт ухаглахууны хувьд ч хүн амын нийгмийн хамгааллыг цогцлоох төрийн бодлого, үйл ажиллагаа, институцууд, тэдгээрийн нийгэмд үзүүлэх үр нөлөө гээд олон асуудал судлагдахууны хувьд атраараа байгааг тэмдэглэх хэрэгтэй байна.

Номзүй

1. Oxford Concise Dictionary of Politics. IAIN McLean. 1995
2. Dictionary of social protection terms. English, Russian, French, German. By TACIS Program. 1996
3. Franz-Xaver Kaufmann. Die Herausforderung des Sozialstaates. Suhrkamp Verlag. Frankfurt am Main. 2001
4. Louis Lowy. Sozialarbeit/Sozialpaedagogoik als Wissenschaft im angloamerikanischen und deutschsprachigen Raum. Stand und Entwicklung. Lambertus-Verlag. Freiburg im Briesgau, 1983
5. Josef Schmid. Wohlfahrtstaaten im Vergleich. 2 Auflage.leske Budrich opladen. Stuttgart 2002
6. Gerhard Baecker, Gerhard Naegele, Reinhard Bisping und andere. Sozial Politik und Soziale Lage im Deutschland, Band 1, Grundlagen. Arbeit, Einkommen, Finanzierung. 4 Auflage. Fachverlage Gmbn, Wiesbaden. 2008
7. Carsten G. Ulrich. Soziologie des Wohlfahrtstaates. Kampus Verlag. Frankfurt in Main. 2005
8. Ernst Engelke. Theorien der Sozialen Arbeit. Lambertus Verlag, Freiburg in Briesgau. 1998
9. Wolf Rainer Wendt. Geschichte der Sozialen Arbeit. 3., Ueberarbeitete und erweiterte Auflage. Ferdinand Enke Verlag. 1990
10. Bronislaw Geremek. Geschichte der Armut. Elend und Barherzigkeit in Europa. Artemis Verlag. Muenchen. 1995
11. Dieter Doering. Sozialstaat. Frankfurt am Main. June. 2004
12. Г.Түмэннаст. Нийгмийн ажлын түүхийн удиртгал: Жам ёсны тусламжаас нийгмийн хамгаалалт ертөнц өөд. УБ. 2009 он